

Оригинални научни рад

UDK 821.163.41.09-1

DOI 10.7251/SVA2016269

COBISS.RS-ID 6172184

ЗНАЧАЈНО ПОЕТСКО ДОСТИГНУЋЕ

Покушај тумачења интимистичких песама Милоша Видаковића

Доц. др Обрад Лукић¹

Педагошки факултет, Независни универзитет Бања Лука

Апстракт: Милош Видаковић је књижевник Младе Босне који је у нашој књижевноисторијској науци остао недовољно проучен и неоправдано мало познат и признат. Писао је лирске песме слободне форме, сонете и књижевну критику. Песник је идеолошки био везан за Младу Босну и припадао групи најистакнутијих младобосанских песника и критичара. Књижевна критика још ни данас нема целисходнијег одређења према његовој поезији иако је прошло више од сто година од објављивања његових првих радова у часопису „Зора“ (1908). Остало је нерешено главно питање детаљније анализе његовог стваралаштва

Овај рад треба да покаже колико су недовољно уочене естетско-уметничке и идејне вредности поезије Милоша Видаковића. У раду ће бити обухваћене Видаковићеве интимистичке песме слободне форме. Средишњи циљ истраживања је да се на основу дубље и свеобухватније анализе ове поезије дође до уврљивих књижевно-критичких аргумената за превазилажење клишеираних вредносних судова и да се што боље осветли песник као уметник и као национални борац.

Суштина рада је покушај да се методом анализе и исцрпније интерпретације сагледају и опишу оне основне естетске и моралне вредности поезије Милоша Видаковића узимајући у обзир друштвену стварност времена у којем је песник живео.

Кључне речи: *лирске слике, мотиви, осећања, љубав, лепота, срећа, живот, ведрина, оптимизам; туга, бол, клонулост, безнађе, мистицизам, песимизам, смрт.*

ИНТИМИСТИЧКЕ ПЕСМЕ СЛОБОДНЕ ФОРМЕ

Општа слика о Милошу Видаковићу као песнику углавном изграђена је на основу *Царских сонета* које је постхумно објавио његов отац 1918. године. Готово сви критичари су писали о површности и декоративности песама из ове збирке сматрајући их средством идеолошке припреме младог нараштаја. У сонетима су

¹ Доктор књижевних наука, e-mail: obrad.lukic@yahoo.com

идеализовани ликови из српске прошлости који својим светлим примером јунаштва и родољубља могу да код читалаца изазову дивљење и подигну националну свест и понос. Тачно је примећено да је Видаковић овим сонетима дао свој допринос испуњавању смисла укупне активности предратне омладине у Босни и Херцеговини. На основу његових сонета критика ствара једностран и неодговарајући суд о овом песнику. Међутим, његове стваралачке могућности превазилазе такве оцене. Поред стандардних сонета, Видаковић има значајан број искрених и надахнутих песама слободне форме у којима је остварио више уметничке домете.

Ове интимистичке песме различитих расположења писао је и пре и после сонета. Палавестра је нарочито истицао круг песама испеваних 1912. године у Паризу. У њима је он видео праве песничке могућности младог Видаковића и напоменуо да би на основу њих требало вредновати овог песника. Палавестра је навео да су *Царски сонети* у стваралачком смислу били „знак опадања и стагнације Видаковићевог талента“ и наставља „Лишене слаткоречивости, идеализације, конвенционалних слика, декоративности, бледуњавих и млитавих импресија, површности, извештачености и лепршаве ларпурлартистичке самодопадљивости, те песме и не личе на *Царске сонете*.“²

Не упуштајући се у детаљнију анализу ових медитативних и меланхоличних песама, насталих у културној атмосфери велике европске метрополе, књижевна критика је ипак уочила да је Видаковић, као заговорник песничке обнове, неговао култ чисте поезије. И док је у вредновању *Царских сонета* остала неподељена, наглашавајући њихову звонкост, стилизованост и грацизност, критика се није целисходно одредила према овој поезији која се својом непосредношћу и присношћу разликовала од хладних сонета. Певајући искрено и неусиљено, непосредно исказујући интимна стања своје душе, песник се показао као изразит таленат. У једном карактеристичном исповедном тону он је тражио најподеснији израз својој набујалој емоцији. Намеће се утисак да је песник експериментисао различитим песничким облицима, али, и поред тога, он је успео да сачува складност и хармоничност у садржини и изразу.

Своје младачко трагање Видаковић развија из два основна мотива, а то су живот и смрт. Они прожимају скоро сва тематска подручја Видаковићеве поезије. У својој суштини његова лирика има природу, љубав, живот и смрт, као свеопште људске преокупације. На једној страни су радост, срећа и лепота живљења, а на другој, у мотиву смрти, као крајњем исходишту живота, садржана је сета и бол умирања. У таквим песмама песник исказује своја суморна стања, клонулоост и безнађе где лирске слике одишу чежњом и тужним

² Предраг Палавестра: *Песник и критичар Милош Видаковић*. Према: *Песништво од Војислава до Бојића*, приредио Миодраг Павловић, Српска књижевност у књижевној критици, Нолит, Београд, 1972, стр. 448.

осећањем. Често су осећања дата на линији супротстављања: радост-туга, сета; срећа-невоља, бол; усхићење и занос-резигнација и душевно клонуће.

У целини његова поезија је исповедна и носи у себи снагу емотивног набоја. Она је израз најдубљих осећања песникових, израз онога што је у њему најсубјективније, али у исти мах, понекад, и најопштије и најљудскије. У тим песмама имамо цели сплет доминантних емоција и расположења: од дубоког мистицизма и песимизма до оних који зраче ведрином и оптимизмом.

Приступајући овој поезији ми ћемо покушати да из перспективе мотива и осећања осветлимо њен карактер. Мислимо да је за ову прилику довољан осврт на оне репрезентативне песме које се нарочито истичу наведеним мотивима и осећањима. У неким песмама наилазимо на варирање једне те исте идеје па тако налазимо подударане истих мотива. Отуда долази осећај да Видаковић у свакој својој новој песми и није рекао нешто потпуно ново него је само дао нову варијацију свог пријашњег расположења.

Прве Видаковићеве песме којима је започео свој стваралачки пут показују тематску разноврсност и виши степен песникове умешности у поетском уобличавању садржаја. Ако се мало задржимо на тим Видаковићевим првенцима *При расанку*³, *Над урвинама*⁴, *Биће јесењи дан*⁵, запазићемо готово све оне мотиве које ће песник разрадити касније у поезији широког замаха и њима потврдити свој песнички таленат. Оне су нам на почетку занимљиве колико због уметничке вредности толико због примерености преплитања мотива и мешања више расположења. Оне изражавају љубав, чежњу, тугу, бол, песимизам, самоћу, прекор, родољубље и карактеристичан доживљај природе и времена чији се мотиви директно уплићу у оно што је у основи заокупљало младог песника, у живот и смрт, дакле, у оно што представља разлог и сврху постојања природе и човека. Већ у њима има довољно емотивности, медитативних опсервација, оригиналних песничких асоцијација, правилне риме, избрушене песничке слике што песми даје нови, модерни лирски израз и пун смисао. Да кренемо овде од песме *При расанку*:

„Прозрачно и тихо падало је вече
 На шушкаво лишће и мекану траву,
 А све наоколо тонуло је вече
 У дубину ноћи прозрачну и плаву“

Док обликује говор своје душе песник уплиће доживљај природе. Код Видаковића овај дескриптивни мотив је врло распрострањен и

³ Зора, 1908.

⁴ Српска ријеч, 1908.

⁵ Босанска вила, 1909.

присутан је у тренуцима меког и топлог призивања срећних тренутака али и онда када га обузму сетна и болна расположења. Боје и мириси пејзажа као да саосећају са његовом душевном патњом.

„Млак, топао вјетрић пиркао је благо
И пловиио земљом пун милине, сласт,
Распириво тихо у срцима нашим
Чежњу пуну бола, чежњу пуну страсти“

Појединости из природе нису само визуелна или звуковна компонента једне слике предела него су уједно и покретач осећања као израза и слике унутрашњег стања људског бића. У песничкој слици овде преплићу се љубав и природа. Љубавно осећање уткано је у пејзаж. Осим што је илустративан опис природе, пејзаж код Видаковића има и метафоричко значење амбијента. Као декоративан приказ предела, пејзаж формира објективан доживљај песничког субјекта, али он утиче и на обликовање слике духовног света па се на тај начин стапа с унутрашњим стањем тог субјекта. Појава ветра код заљубљених изазива чежњу. Аутор ову појединост из природе није представио у смислу аналитичког пејзажа где су издвојене појаве значајне за визуелну представу атмосфере у смислу боје и изгледа средине и предела када је субјективни тон мање наглашен. Ветар овде има другачију перцепцију. Прима се срцем и има свој окус, „пун милине, сласи“. Опис је субјективнији, синтетички сведен на одређену емоцију. Да је Видаковићев пејзаж субјективан, са више емоција и симбола показате и друге његове песме којих се будемо дотакли као и ова, почетничка *Над урвинама*⁶

„Кад црно, пуно стрепње на земљу падне вече
Када зашуми гора уз повјетарац лаки,

(...) Те ко авети мрачне мртво шуште у ноћи,
Од сјене своје свак кад стрепи и кад се боји,

(...) Погружен стојим овде. Ко глас далека плача
Продире она болно до у дно срца мога
И бодје, рије тугу отровна попут мача“.

Пада у очи чињеница да нас песник у обе песме уводи сликама вечерњег пејзажа. Чини се да је песнику важнија временска ситуација у одређеном простору од његовог изгледа. Под окриљем вечери отворени простор полако тоне у дубину ноћи. Видокруг се сузава а пажња песничког субјекта са визуелних ефеката прелази на звучне. Тако физички природни свет своје објективно значење уноси у

⁶ *Сабрана дела*, стр. 103.

индивидуално, субјективно осећање, показујући да су природа и човек једно. Функционалност пејзажа у структури песама је вишеструка. У служби је изградње композиције песме али се показује и као елемент који служи за изражавање субјективних расположења.

Цитираћемо с разлогом први пасус Видаковићеве песме у прози *Биће јесењи дан*⁷ у намери да покажемо колико је специфично песниково поетско обликовање времена:

„Биће јесењи дан, свечан и блијед. Усахло ће
Сунце уплитати своје зраке у жуто поцрвенело
Лишће, а благи ће ваздух струјати лаганим
Јесењим елегијама“

У персонификованом јесењем дану јасан је и прецизан наговештај несреће и бола. Сличну функцију има вече у песмама *При расанку* и *Над урвинама*. Укрштено с простором време је оквир о коме се у једном исповедном лиризму исказују интимна стања душе. И кад у песми *При расанку* пева о љубави, песник исказује тугу, патњу и бол. Док се овде у љубавном заносу и младалачкој страсти туга појављује у облику чежње и јавља се у песми *Биће јесењи дан* као наговештај и предказање, она је у стиховима песме *Над урвинама* „отровна попут мача“.

Песма *При расанку* показује какао се љубавно усхићење кроз чежњу трансформише у потпуно осећање дубоког бола. Након прве строфе у све три следеће појављују се стихови проткани овим осећањем. Меланхолично расположење, на изглед изазвано расанком двоје младих, градацијски прераста у резигнацију и песимизам. У расположењу усамљености песник истиче сазнање да су патња и бол садржај и оквир живота.

Песимистички стихови са трагичним осећањем живота младог Видаковића не разликују се по садржају од песама других песника, припадника Младе Босне: Иве Андрића, Јована Варагића, Мраса и др. Суморни тон осећа се у целокупном Видаковићевом стваралаштву. Песимизам је код њега учестало расположење. *Биће јесењи дан* је најизразитија Видаковићева песма с мотивом смрти. Врло је карактеристична за Видаковићево стваралаштво и занимљива као једна од његових најранијих песама у којој предосећање смрти и предвиђање личне судбине има и шири општедруштвени карактер. Она ће због тога овде бити у целини наведена:

Биће јесењи дан
Биће јесењи дан, свечан и блијед. Усахло ће
Сунце уплитати своје зраке у жуто поцрвенело
Лишће, а благи ће ваздух струјати лаганим

⁷ *Сабрана дела*, стр. 78.

Јесењим елегијама.
Биће јесењи дан, свечан и блијед, сличан
Ублиједјелом лицу мртваца, обливеном свјетлошћу
Воштаница, што наоколо догоревају. Мирисаће
Ваздух жутиим, болесним лишћем и успореном
Крвљу.

А крв ће капати, црвена људска крв.
Ја и мој народ дочекиваћемо голим прсима
И врућим срцима оштрице непријатељских
Мачева.

Све ће умријети, умријећу и ја. Капаће
Крв из срца, прскаће умекшану траву
И обливаће ми груди као млака киша.
И ја ћу издисати уз лаки шум јесењих
Смртних елегија и лагано, лагано цурење крви.

А тај свечани, мртвачки дан биће тако
Сличан смрти за отаџбину.

С њим се и догодило оно што је он као осамнаестогодишњи младић 1909. године рекао о себи и својим друговима у овој својој песми. Живот му се завршио онако како је предвиђао. Умро је као изгнаник у својој 24. години живота 1915. године у Македонији, у Велесу, а многи његови другови су поумирали по казаматима као осуђеници или су пролили крв на фронту у Првом светском рату. Песма је сва у знаку крви и смрти. Песник је знао да се народ у борби за слободу мора поуздати у сопствене снаге и отуда потиче његова свест о неопходности жртвовања. Смрт се посматра као неминовност, али, макар звучало као парадокс, и као покретачка снага успаваној и спутаној свести. Жудња за слободом овде је јача од смрти. Слобода је претпоставка срећи и гаранција будућем животу, а часна смрт за слободу, порука је песникова, светлија је од живота у неслободи.

Лични доживљај песник смешта у јесењу природу. Суморна слика јесењег дана већ на почетку песме сугерише умирање. И прва и друга строфа почињу истим стихом „Биће јесењи дан, свечан и блијед“. Спајањем придева свечан и блијед постиже се извесна емотивна и психолошка припрема читаоца. Придев свечан у себи садржи светлост, али звучи тамним тоном. У атрибутској синтагми с придевом блијед он постиже посебну емотивну атмосферу у којој се умирање за отаџбину жели представити као свечаност. Понављана

реч умирање има снажно значење у склопу песниковог настојања да покаже какву ће судбину доживети један народ у борби за опстанак.

Сунце, ваздух и лишће су персонификација болесника који умире. Овим се појединостима јесен не показује као доба зрења, богатства и плодова него време у коме је фиксиран дан нестајања. Појам јесењи има значење погибије и смрти. Нема слике најдреле јесени и дан не мирише зрелим воћем, него ваздух мирише „жутим, болесним лишћем и успареном крвљу“. По трагичној визији смрти и суморној атмосфери гробља ова је песма сродна песми *Над урвинама*⁸. Обе су нека врста психолошке припреме за испуњење узвишеног завета пред историјом.

Било да је настала у љубавном надахнућу, или испевана над гробљем, дочарана са смрћу, или изражавала мистична расположења и мрачни песимизам, његова поезија увек има у себи нечег за отаџбину, оног призвука српског родољубља, борбеног духа, историјске судбине предака, али и препоруке потомцима да се с места где је историја заћутала само борбом остварује будућност. Видаковић је успео да својом поезијом лирски артикулише ову једноставну истину.

Иако ћемо се још у даљем разматрању Видаковићева стварања враћати овим мотивима, намера нам је била да покажемо како је Видаковић већ у почетним својим песмама назначио скоро све оне мотиве који ће бити заступљени касније у различитим поетским облицима којима је, чини се, песник експериментисао. Ту лежи разлог што су се ова три „првенца“ нашла на почетку нашег осветљавања Видаковићеве поезије.

Дакле, већ је у кратким назнакама речено да у овим песмама доминирају мотиви несрећне љубави, чежње, туге, стрепње, смрти, бунта и прекора, уоквирени у атмосферу вечери, поноћи, јесени и тренутне песникове усамљености, у којој су елементи пејзажа више били стварни симболи, а мање опис и украс. У складу са симболистичким тежњама за прикладан оквир својим осећањима узимао је од годишњих доба најчешће јесен а најподесније доба дана били су му вече, сутон и ноћ. У оваквом временском амбијенту најснажније је могао да изрази своју бол, тугу, немир и самоћу.

У дескриптивним пасажима, где се показивао и као врстан мајстор, има покаткад и веселих тонова, али већином су то слике сивог па чак и мрачног пејзажа.

Јесењи дан у Видаковићевој песми *Биће јесењи дан* не јавља се као осећање тог времена него као предосећање. Песник га претпоставља и пророчки најављује. Њиме песник почиње и завршава своју песму. И на почетку и на крају дан је „сличан смрти“.

⁸ *Сабрана дела*, стр. 103.

„Биће јесењи дан , свечан и блијед“, жалобно саопштава песник. Дан је виђен и доживљен као мртац. Поцрвенело лишће под зрацима сунца знак је борбе и пролевања људске крви:

„А крв ће капати, црвена људска крв“, а јесењи дан је „сличан ублиједјелом лицу мртаца“. Јесењи дан оквир је у који се смешта трагична слика „смрти за отаџбину“. Жуто лишће обливано је зрацима сунца као што је лице мртаца обливано „свјетлошћу воштаница, што наоколо догоревају“.

Лични доживљај будућег сукоба песника и његовог народа с непријатељем, трагичан крај, крв и смрт, све је смештено у јесењу природу у којој је све жуто, бледо, болесно, у знаку смрти:

„И ја ћу издисати уз лаки шум јесењих
Смртних елегија...“

Песник Видаковић, када је у јесењим временима, уплиће својства овог годишњег доба у расположења која су претежно сетна, тамна и болна, преливана бојама јесени. Ниједна његова песма нема ведре слике јесени какву има Милорад Петровић у песми *Ујесен* (1906):

„Мирише јесен набрекла и зрела
Ко недра младе доведене снаше...“⁹

Видовито је и свесно песниково предвиђање сопствене судбине и драме народа. Као пророк Месија он сагледава оно што је обичним људима недокучиво. Он најављује догађај који ће прекинути мирно трајање живота у бесмислу. Тешко му је било живети такав живот и подносити га а у души се не мирити с њим. Песник је тај који треба да открије сврху и смисао живота.

Ово је песма о тренутку конкретне и физичке смрти као последице мрке и немилосрдне судбине. Резиме целе слике умирања је дис тих на крају:

„А тај свечани, мртвачки дан биће тако
Сличан смрти за отаџбину“.

Све је у овој песми подређено коначној смрти. Песма се основним мотивом подударна с песмом *Дан бола*¹⁰. Уочљива је разлика у глаголским временима.

Песма *Биће јесењи дан* садржи футур којим се проповеда замах и борбена енергија у предсказивању будућих догађаја али без вере и оптимизма у коначном погледу него с песимистичким наговештајем коначне и свеопште смрти:

„Све ће умрети, умријећу и ја“.

⁹ Милорад Петровић: *Ујесен*, СКГ, 1906, XVII, 8.

¹⁰ *Босанска вила*, 1912.

У песми *Дан бола*, изузев прва два стиха где је кретање ветра дочарано перфектом употребљен је презент као знак постојеће, присутне смрти:

„Тишина тамна иде. А негде на крају града
Девојци једној мртвој склапају очи лепе“.

Израз трагичности једнако је снажан у констатацији као и у наговештају смрти. У обе песме испољено је песимистичко расположење. Очекивана будућност истим мотивом доводи се у везу са стањем садашњости. Има ли наде за народ у коме младост умире?

У првој песми предочено је умирање у акцији и крви сједињено с умирањем природе док се у другој песми смрт појединца издваја из тоталитета. Слика у првој песми доминира крв као узрок смрти изазване мачем, у трену, док је у другој песми умирање лагано и мучно проузроковано болешћу. Дата је тужна слика спровода:

„Пратње се у црнини помичу бледим друмом“

У првој песми и нема спровода а тотална смрт представљена је црвеном бојом људске крви где се смисао смрти налази у борби а страдање народа изведено до симбола. У другој песми смрт нема оправдања. Све је „мирно и немо“, побожно и полако креће се спровод у црнини, деца су у кућама, а „јабланови стрепе“. Људи су зачуђени, „Свак лице руком скрива“, чудан је и ветар што је сву ноћ дувао а „Путују страх и жалост са чудноватим шумом“ јер девојку уместо за венчање у гроб са свадбеном хаљином спремају.

Болну атмосферу и расположење употпуњује слика облака:

„Голем се спушта облак, спушта и пада, пада“. Опис природе и смрт човека утапају се и у једно сливају. Тако основни мотив песама постаје затворен у дескриптивном оквиру у коме има и неретких, реалистичних и једноставних верних слика и призора. У групу песама с темом смрти спада и песма *У светлости јула*¹¹ у којој је мотив сопственог удеса развијен до крајње тачке-смрти.

Песма се састоји од четири строфе и свака строфа почиње обраћањем лирског субјекта девојци с молбом да тише говори и уклони саксије с цвећем. Лирски субјекат је у затвореном простору и не жели ништа што га подсећа на живот. Смета му мирис цвећа и девојчин говор. Он жели потпуну изолацију, завесе на прозорима јер га светлост сунца „буни и опсењује“.

„О, чувај ме, девојко, чувај!

Боли ме додир светлости и ветра“

У сусрету са смрћу песника залуђује, збуњује и чини нервозним све оно што долази споља као оличење светлости и живота. Он осећа конкретну смрт у заостављању чула. Она долази у оном часу кад о

¹¹ *Босанска вила*, 1911. *Сабрана дела*, стр. 81.

њој говори. Речи „Копним, копним. Заборав. Туга“, означавају одлазак у смрт, а стихови:

„У сенци овог дана

Ја бих и прођох-невиђен, невољен, незнан“ представљају општи став о животном ходу и пролазности. Може бити занимљиво да на овом месту истакнемо како се у овим песмама смрт појављује као неминовност, а у Видаковићевом чланку *Живот*, објављеном у Сарајевском листу *Народ*, 1914. године, као некој врсти песме у прози, појам смрти је представљен као привид. Иако му се она приближавала, песник поручује: „Чујте! Нема смрти...“¹²

На почетку XX века српска књижевност била је испуњена стрепњом а чест мотив песама била је смрт. У време када је Млада Босна била на највишем нивоу стваралачке активности, српску књижевност је тада заплуснуо талас песимизма.

Када се пажљивије ишчитају песме Милоша Видаковића, може се приметити да он пева о болу, обесхрабрености и клонулости, бесмислу егзистенције, посебно онај круг песама о мрачним визијама смрти изражава песимистичко расположење. На другој опет страни, Милош Видаковић се заједно са својим истомишљеницима, припадницима Младе Босне залагао за идеју заједничког живота југословенских народа и на плану те друштвено-политичке акције борио се као трибун за ослобођење и уједињење. Дакле, постоји раскорак између његовог књижевног чина и политичког деловања. Супротност је толико велика да не може проћи непримећено. У истом бићу два опречна и супростављена феномена- на једној страни национални занос и борбени дух, а на другој истовремено заокупљеност сетом, јадиковкама, признањем немоћи и испуњеност мрачним расположењима и горчином трагичних наслуђивања. Како ове две супротности у човеку постижу сагласност? Можемо ли ову појаву објаснити социолошки или психолошки? Овде се морају узети у обзир прилике у Босни на почетку XX века. Друштвено и политичко стање одређивало је духовну климу времена.

Разлоге за песимистичка расположења Видаковић је проналазио у средини у којој је живео. Под аустроугарском окупацијом народ је доживљавао терор, владала је национална расцепканост, а свака слободарска мисао и патриотско деловање гушени су у једној општој запарлажености. Видаковић је рано осетио невоље свог народа и, како је сам говорио „безидејност и устајалост наше мртве и непокретне средине“¹³. Разумљиво је да су се у таквој атмосфери и, наравно, под

¹² Милош Видаковић, *Живот, Народ*, 5/1914, 391, 1-2. Према: *Милош Видаковић: Сабрана дела*, приредио-Предраг Палавистра, Свјетлост, Сарајево, 1971, стр. 168.

¹³ Милош Видаковић: *На почетку дела, Српска омладина* 1/1912, 2, стр. 41. *Сабрана дела*, стр.165.

утицајем једног општег песимистичког таласа који је тада био захватио литературу и код младог Видаковића рађали песимистички стихови.

Живећи у времену неслободе, као млад човек, Милош Видаковић је веровао да постоје слобода и људско достојанство и тежио је тим вредностима заузимајући се за њих и духом своје књижевне активности. Са жељом да се ослободе туђина многи босанско-херцеговачки омладинци се у време анексије враћају из европских центара у своје крајеве да помогну своме народу. У круговима омладине почиње снажније врење него што је било пре анексије. На другој страни, међутим, било је и оних који су се мирили са стањем па су незаинтересовани пали у летаргију. Напредни млади интелектуалци осећају потребу да поклеклом делу своје средине врате оптимизам доказујући да анексија ипак није дефинитивна. Они се не мире са чињеницом да народ тавори у равнодушном ставу према ономе што се дешава у протоку времена.

Као песник и Милош Видаковић примећује да је човек, просто окован у свом простору и заокупљен својим бригама, индолентан и индиферентан према крупним појавама. Песнику постаје све јасније да свет живи неки свој паланачки заробљен живот у својој неприродној затворености и самодовољности и тако постао од субјекта објекат своје средине која, као колективна судбина, управља индивидуалитетом. У неспоразуму са историјским тренутком човек нема снаге да се издигне изнад тог колективног обрасца мртве средине у који је уклопљен. Такав простор не радује Видаковића јер песник не трпи да буде сведок дремежа и, с осећањем горчине и тескобе, он ће добро разрадити мотив неактивне и мртве средине и стиховима покушати да допринесе корекцији свог друштвеног окружења.

У својим песмама песник је уметнички обликовао овај простор представљајући се као његов сликар и критичар. У сродним песмама с мотивом мртве средине осликан је реалан изглед живота, устајалост и непомичност с потпуно наглашеним доживљајем празнине и бесперспективности.

Већ његове почетне песме су наговештај песникове психолошке напетости и душевног немира. Тако у песми *Над урвинама*¹⁴ песник се са искреним емоцијама, док увече стоји у гробљу, враћа у прошлост и као да чује песму својих предака и славних јунака. Он је тужан и док погружен стоји чини му се да види сцене отаца својих и сећа се да је те ликове виђао на старим сликама. Он је као и Шантић искрен и непосредан. Осећа слабост оних који су затворени у свом ћутању и повлаче се у своју сенку. Песник им упућује прекор који је препознао и у очима славних предака што су за тренутак искрсли пред њим:

¹⁴ Српска ријеч, 1908. *Сабрана дела*, стр. 103.

„У тим очима мрачним као да читам прекор,
Зашто смо слаби, мали баш ко да нисмо њини
Потомци, када срамно пуштамо душманима
Да киње, муче, газе по нашој отаџбини.“

Песников је став да нема слободе без борбе и у вези с тим ставом су стихови на крају песме:

„И мрка ока даље дрхтаве клизе сјене
И у гробове слазе“

Слика предака полако нестаје и песника из сањарења враћа у стварност и слуша потмули шумор планине:

„То шуми гора мрачна“
Опијело витезима и палом царству моме“.

У средишту песме, поред главних мотива мртве средине су два основна мотива којима песник остварује своју песничку визију: мотив дубоког бола и усамљености и мотив којим се евоцира далека прошлост. Песник је сведен на интимни доживљај прошлости и садашњости. У тим импресијама много је индивидуалног бола али и гнева испољеног према својој мртој средини и људима клонула духа. Није само истакнут налог песника да се трпи и издржи него да се и нешто предузима, да се из стања пасиве пређе у активизам.

Песников израз побуне против паланачке деструкције и непокретности духа налазимо у више његових песама. Карактеристична је у том смислу песма *Тишина*¹⁵ у којој се наговештава устајалост непокретне и мртве средине. Слика града је представљена ноћу. У њега се увукла туга и тишина док га облива бела месечина.

„Све капије су затворене
И заспали су мртви људи.
Ту нико, никад , да се прене,
Ни да се буди“

Поетски призори наведени у стиховима нису само слика саме паланке него и слика психолошког стања њених људи. Песник је појединости дигао на ниво хиперболе где они преузимају призив друштвене критике. Сва атмосфера је у неком затвореном кругу. Слика заспаних људи појачана је атрибутом „ мртви“. Њиме се као и одричним изразима „нико“ и „никад“ искључује могућност буђења. Не може се од „мрвог“ града и „мртвих“ људи очекивати неки активизам. Очигледна је овде побуна против једноличног живота који се увек по истом моделу врти непромењен у истом кругу. У стиховима је приказана општа клима друштвеног живота.

„Ти доведк спаваш у тишини,

¹⁵ Српска омладина, 1912.

Мој лепо граде“.

Све је у тишини и мирној вароши заспало, торњеви „и сахат кула“ , само је песник будан. Песник не крије своју узнемиреност. Он дубоко осећа пулс свога града. У односу према граду има неке болне топлине. Песник говори чулима и бележи вибрације природе. У поновљеном мотиву тишине он је интимно повезао судбину људи с говором природе. У његовом опису нема сувишних декорација, више је емоција:

„На месечини мирној ћути
Широка варош и уснула,
Торњеви бели, празни, пусти
И сахат кула...“

Цела слика града има симболичан карактер. Пројектована у природи та слика има доста објективног. Међутим, изнад свега се осећа симболичност тог живота. Песник на крају показује оно што носи у себи, не прихвата дремеж и немоћ и као следбеник борбена духа закључује:

„Сад месечина бела, танка
Над крововима мртвим дрема,
А нама, о душо, нема санка,
Ах, санка нема“.

Сродна овој песми је и песма *У моме граду*¹⁶ у којој су такође наглашени мотиви мртвог града и мртвих људи. Видаковић је и овде сликар и критичар свога града. Занимљив је на почетку песме мотив драге који се уклапа у опште мртвило градско:

„ У моме граду у долини
Самотна моја драга живи.
Над мртвим крајем у тишини
Облаци иду бледи и сиви“.

И у овој песми као пратиоци главног мотива јављају се мотиви самоће и тишине. Статични мотиви сами говоре о учмалости градске средине у којој жена, чија је љубав угашена, самотна, без страсти чами као уседелица. Целом маловарошком животу, свему па и њој:

„Пролазе дани у тишини
Пролазе дани бледи и сиви“.

Као Јефимија, Ракићева жена у овој песми је изразит пример самотништва.

„С вечери седи она бледа,
Мирна ко залаз празног дана“.

¹⁶ Српски књижевни гласник, 1911. Сабрана дела, стр. 60.

Жена је мирна у свом самовању јер га доживљава као терет, знак животне судбине. Она је изгубљена у својој средини у уском и тесном, мртвом простору малограђанштине. И природа је наклоњена општем мртвилу, само су бледи облаци, ветар и река што шуме у покрету, чак и „јаблани ћуте“.

Слика града скоро је подударна са оном у претходној песми. Ништа нас не уверава да се она променила. Монотон живот ритмично се понавља:

„И тако свићу зоре ране,
И док сетно вече пада
На белу варош и јаблане,
На живот мога мртвог града“.

Песник наслућује реалност живота и својим рефлексцијама даје објективну слику друштва. Та слика је у песми *Тишина живота*¹⁷ изгледа овако:

„И никад- то сам узалудно чеко-
Никад да се нешто беспримерно деси,
Да дође бура или дело неко,
Велике страсти и велики греси“.

У малим зачауреним срединама живот се одвија једнолично и монотono и све се креће у истом кругу и по истој стази. У њима влада досада, умор и безнађе, а људи живе без воље и акције у резигнацији и апатији. У таквим приликама тешко се супротстављати политици одређено туђинског режима, а песник афирмише тежњу за слободом и жели да у народу пробуди и развије самопоуздање, предузимљивост и оптимизам.

Осуду малограђанског дремљивог живота налазимо у стиховима песме *Иза пола ноћи*¹⁸. Све је у њој тужно и суморно, пуна је резигнације, умора, разочарења и сете:

„Наше су очи много мутне
И срца су нам пуна јада.“

Нема задовољства и ведрине. Песнички субјекат бежи од здрава живота у малодушно кафанско друштво где нема весела већ „тугују срца топла и мала“. Не проговара вино веселом песмом већ тугом поражених и у безнађу изгубљених људи који су се склонили од празног свакодневља једне запарложене провинцијске средине:

„По сву ноћ драгу овде наша
Тугују срца топла и мала.
-Чуј како плачу виолине:

¹⁷ Босанска вила, 1912. *Сабрана дела*, стр. 41.

¹⁸ Исто. стр. 51.

-Еј, магла пала, магла пала“.

Није више вино оно што је било код романтичара, разлог и повод срећних тренутака, ведрог расположења, љубавних уздаха или родољубивог заноса, оно је друг и сапутник разочараних сапатника што срушених нада у пићу утеху траже. Мрачна кафанска атмосфера и пиће не славе живот него одвраћају од живота. Не пије се ту из радости и љубави према вину већ из варљиве потребе да се побегне из свакодневнице. Видаковић слика заосталу паланку и њен промашени свет. Песник оптужује ту изгубљеност човека без пркоса и отпора.

У додиру са једноставним људима песник је огорчен јер не може да занемари сигнал који шаље једна таква морално запуштена средина. Са пуно горчине он прима тај сигнал и устаје против нездравих односа у друштву јер је свестан да без моралне и духовне снаге народа не може бити националне обнове и слободе. У нездравој и морално оронулој средини пред песником је морално извитоперен човек, оптерећен страхом, који само у бизарним приликама показује дружељубивост, а у ствари реалан живот је израз отуђености међу људима.

A SIGNIFICANT POETIC ACHIEVEMENT

An attempt of the interpretation of intimate lyric poems of Miloš Vidaković

Obrad Lukić, PhD

Abstract: Miloš Vidaković was a writer of the movement Mlada Bosna (*Young Bosnia*), who remained insufficiently studied and unjustly little known and recognized in our literary-historical science. He wrote lyric poems in free form, sonnets, and literary criticism. The poet was ideologically related to Mlada Bosna (*Young Bosnia*) and was a member of the group of the most prominent poets and critics from Mlada Bosna (*Young Bosnia*). Even today, literary criticism does not provide more appropriate definition of his poetry, although it has been more than a hundred years since the publication of his first works in the magazine "Zora"(1908). The main issue of detailed analysis of his work remained unsolved.

This work should show that aesthetic, artistic, and ideological values of poetry of Miloš Vidaković are not enough observed. This work will include Vidaković's intimate lyric poems in free form. Based on a deeper and more comprehensive analysis of this poetry, the central objective of the research is to find more convincing literary-critical arguments for overcoming stereotyped value judgments and to present the poet as an artist and a national fighter.

The essence of the work is to observe and describe basic aesthetic and moral values of poetry of Miloš Vidaković by using the method of analysis and more detailed interpretation and taking into account the social reality of the period in which the poet lived.

Key words: *lyrical images, motives, feelings, love, beauty, happiness, life, cheerfulness, optimism; sadness, pain, hopelessness, despair, mysticism, pessimism, death.*

ЛИТЕРАТУРА

1. Песме Милоша Видаковића објављене у часописима који су излазили у Сарајеву у време пред избијање Првог светског рата (*Зора, Српска ријеч, Босанска вила и Народ*)
2. Димитрије Митриновић: *Национално тло и модерност*, Босанска вила, 1908, XXIII, 19.
3. Боривоје Јевтић: *Идеје и дела*, Српска омладина, 1913, I, 6-7.
4. Драгутин Мрас: *О поезији*, Босанска вила, 1913, XXVIII, 9.
5. Јован Скерлић: *Догматичка и импресионистичка критика*, Писци и књиге IV, Београд, 1920.
6. Јован Кршић: *Књижевна улога Сарајева пре ослобођења*, Живот, 1953, III, 10-11.
7. Војислав Богићевић: *Млада Босна-писма и прилози*, Свјетлост, Сарајево, 1954.
8. Зоран Гавриловић: *Српска модерна*, Сарајево, 1960.
9. Јован Скерлић: *Историја новије српске књижевности*, Просвета, Београд, 1967.
10. Јован Дучић: *Песме о песницима*, Матица српска-Српска књижевна задруга, Нови Сад-Београд, 1971.